

İZNİK ROMA TİYATROSU KORUMA VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI

CONSERVATION AND RESTORATION PROJECTS IN THE ROMAN THEATRE OF NICAEA

Makale Bilgisi

Başvuru: 18 Nisan 2025
Hakem Değerlendirmesi: 21 Ağustos 2025
Kabul: 20 Aralık 2025

Article Info

Received: April 18, 2025
Peer Review: August 21, 2025
Accepted: December 20, 2025

DOI : 10.22520/tubaked.1679299

Ali Kazım ÖZ* - Nezihat KÖŞKLÜK KAYA**

Özet

Antik dönemde Bithynia bölgesi sınırları içinde yer alan Nikaia kentinin kronolojisi Arkaik Dönem'den günümüze kadar izlenebilmektedir. Stratejik konumu sayesinde her dönemde bölgenin en önemli kentleri arasında yer almıştır. Günümüzde İznik ilçe merkezinin konut dokusu içinde kalan, en iyi korunmuş yapıların başında İznik Roma Tiyatrosu gelmektedir. Roma Dönemi mimari karakterine uygun tonozlu alt yapısı ve inşaat sürecinin tarihsel kaynaklarda geçmesi gibi özellikleri nedeniyle Türkiye'deki ender tiyatrolar arasındadır. 1980-2022 yılları arasında kazı çalışmaları büyük ölçüde tamamlanan tiyatronun, Restorasyon ve Çevre Düzenleme Projesi 2022-2024 yıllarında uygulanmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin katkılarıyla hazırlanan projede, çağdaş restorasyon ilkeleri bağlamında uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla hazırlanan mimari belgeleme yöntemleri ile yapısal bozulmalar tespit edilmiş ve analizlerle netleştirilen koruma müdahaleleri uygulanmıştır. Sonuç olarak, müdahaleleri koruma, sağlamlaştırma ve kısmi tamamlamayla sınırlı tutup, ziyaretçi yönetimi ile birlikte anıtların korunması şeklinde genel koruma yaklaşımı oluşturulmuştur. Böylece, antik tiyatronun çok katmanlı niteliğini vurgulayacak şekilde kültürel turizm odaklı kullanımını hedefleyen, bütünlük alan yönetimi modeli kurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İznik, Tiyatro, Restorasyon, Koruma, Roma Dönemi

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İzmir / Türkiye.
e-posta: ali.oz@deu.edu.tr ORCID: 0000-0002-3005-323X

** Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İzmir / Türkiye.
e-posta: nezihat.koskluk@deu.edu.tr ORCID: 0000-0002-2124-3314

Bu makalenin atfı künyesi / How to cite this article: Öz, A. K. & Köşklük Kaya, N. (2025). İznik Roma Tiyatrosu koruma ve restorasyon çalışmaları. *TÜBA-KED*, 32, 111-123. <https://doi.org/10.22520/tubaked.1679299>

Abstract

The chronology of the city of Nicaea, located within the borders of Bithynia in ancient times, can be traced from the Archaic period to the present day. Thanks to its strategic location, it has always been one of the most important cities in the region. Today, the Roman Theatre of Nicaea is one of the well preserved structures within the residential structure of the İznik district centre. It is one of the rarest theatres in Türkiye as its vaulted substructure is in keeping with the architectural character of the Roman Period and its construction is mentioned in historical sources. After the excavation works were largely completed between 1980-2020, the restoration and landscaping project of the theatre was implemented in 2022-2023. The project, which has been prepared with the contributions of the Ministry of Culture and Tourism and the Bursa Metropolitan Municipality, has been carried out in the context of contemporary restoration principles. With the help of architectural documentation methods prepared for this purpose, structural deterioration was identified and conservation interventions clarified by analysis were implemented. As a result, the interventions were limited to conservation, consolidation and partial completion, and a general preservation approach was established in the form of monumentalisation together with visitor management. Thus, an integrated site management model has been designed to emphasise the multi-layered quality of the ancient theatre, aiming its use with a focus on cultural tourism.

Keywords: Nicaea, Theatre, Restoration, Conservation, Roman Period

İznik (Nikaia) antik kenti Bithynia sınırları içerisinde Askania Limme (İznik Gölü) olarak bilinen gölün kıyısında konumlanmıştır (Pococke, 1745, s. 122). İznik Gölü, Marmara Bölgesi'nin güneydoğusunda, Gemlik Körfezi'nden başlayarak doğuya doğru uzanan Samanlı ve Avdan dağ sıralarının arasındadır. Kentin yer aldığı bölgenin, ilkçağlardan itibaren yerleşim yeri olarak seçilmesinin en önemli nedeni, stratejik açıdan bölgeye gelebilecek herhangi bir tehdide karşı savunulabilecek durumda olmasıdır (Texier, 2002, s. 150; Yalman, 1989, s. 339). Bazı kaynaklarda Helikore gibi farklı isimlerle (Şahin & Merkelbach, 1985, s. 1) anılan kent, Büyük İskender'in kumandanlarından Antigonos Monophthalmos tarafından MÖ 316 yılında kurulmuştur ve kurucusuna atfen Antigoneia adını almıştır (Strabon, 2000, XII.4.7). Ardından Lysimakhos, MÖ 301 yılında Antigonos'u mağlup etmiş ve kenti yönetimi altına alarak, kente eşinin ismi olan Nikaia adını vermiştir.

Geleneksel mimari dokunun altında kalan antik kentte 1980 yılında başlayan kazı çalışmalarında 2023 yılına kadar tiyatronun bütün bölümleri kazılmıştır. Bu süre içinde yapının mimari özellikleri hakkında tüm bilgilere ulaşılmış ve restorasyon projesine temel oluşturacak sondaj kazıları, belgeleme ve analiz çalışmaları yapılmıştır.

İznik Roma Tiyatrosu Restorasyon Projesi'nde temel yaklaşım, tiyatronun tüm dönemleriyle mevcut halinin korunmasına yönelik müdahalelerin seçilmesi ve uygulanması olmuştur. Tamamlamalardan ve eklerden mümkün mertebe kaçınılmıştır. Bu bağlamda uygulamada Venedik Tüzüğü'nün onarım ile ilgili 11. maddesi "Anıta mal edilmiş farklı dönemlerin geçerli katkıları saygı görmelidir; zira onarımın amacı üslup birliği değildir..." ve kazılar ile ilgili 15. maddesi "Bütün yeniden inşa işlemlerinden peşinen (a priori) vazgeçilmelidir..." önemli olmuştur. Tiyatronun ören yeri olarak ziyaretçiye açılmasının yanı sıra özgün fonksiyonuyla küçük ölçekli müzik dinletilerine ve tiyatro oyunlarına sahne olması da önemsenmiştir. Bu doğrultuda caveada ziyaretçi dolaşımı kısıtlanacak şekilde gezi güzergahlarının oluşturulması ve yine müzik dinletisi ve tiyatro gösterimlerinde ziyaretçinin sadece orkestrada toplanması planlanmıştır.

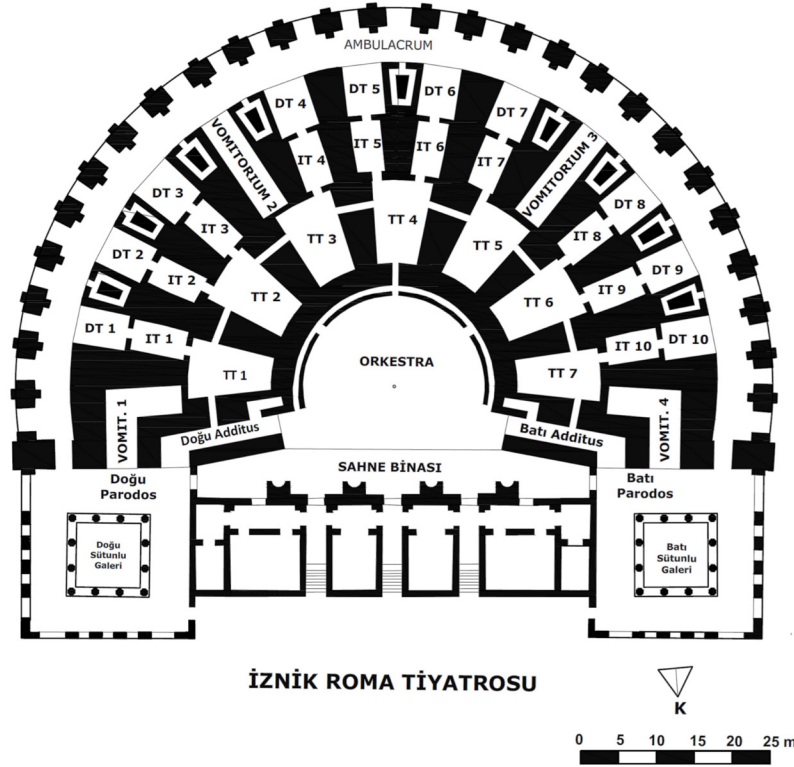
Yapının Mimari Özellikleri

Anadolu'daki en iyi korunmuş örneklerden biri sayılan tiyatro, Roma Dönemi'nden günümüze kadar korunagelmış İznik'teki en görkemli yapıdır. Antik kaynaklarda yapıyla ilgili en net bilgiler tarihçi Genç Plinius tarafından verilmektedir. Bithynia valisi olan Plinius, MS 111 yılında hem bölgedeki diğer kentler hem de Nikaia hakkındaki raporlarını İmparator Traianus'a sunmuştur (Pliny, Epist. 39). İznik Tiyatrosu mermer ve kireçtaşı bloklar arasına moloz taş ve harç kullanılarak uygulanan opus caementitum tekniğiyle inşa edilmiştir. Tiyatronun inşaatında kullanılan yapı malzemelerinin İznik çevresindeki Deliktaş, İnikli, Ömerli ve Sarıkaya taş ocaklarından getirildiği saptanmıştır (Yalman, 1981, s. 34). Özellikle Bizans Dönemi'nde tiyatrodan birçok parça sökülerek, sur duvarları başta olmak üzere kentin farklı yapılarında devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Bu yüzden, sahne binası, cavea, orkestra zemini, analemma duvarları, altyapıya ait kemer ve tonozları büyük oranda tahribata uğramıştır.

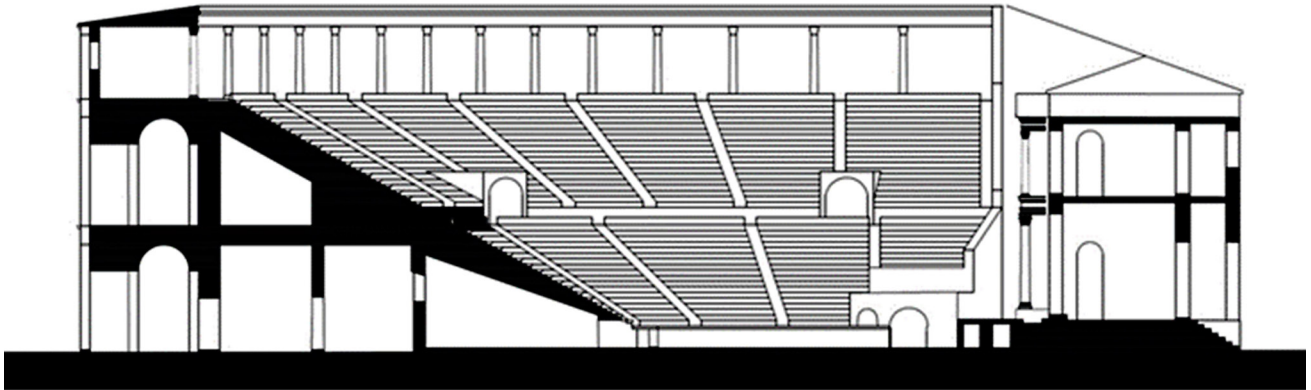
Kazılar sonucunda, tiyatronun en geniş sınırlarının 102x79 m olduğu ve iki caveadan oluştuğu anlaşılmıştır (Öz, 2019, s. 45). Alt caveanın ilk basamakları orkestradan yükseltilmiş bir kolymbethra şeklinde düzenlenmiştir. Ele geçen az sayıda bloğa dayanarak oturma sıralarının 0,69 m derinlik ve 0,39 m yükseklikte olduğu belirlenmiştir. Ayrıca kazılarda çıkan bazı arkalıklı oturma sıralarının, alt caveanın en üst sırasında diazomayı ayırmak için kullanıldığı belirlenmiştir. Böylece alt caveanın; Helenistik mimari geleneğine uygun olarak (Sear, 2006, s. 2), aralarında scalae (merdiven) olan yedi cuneus (kerkis) ve 18 oturma sırasından oluştuğu tespit edilmiştir (Şek. 1). Çevre duvarının etrafında, kavisli yapıya paralel bir şekilde yer alan payeler, tiyatronun dış hattını oluşturmakta ve en üstteki portikoyu taşımaktadır.

Yapı, çoğunlukla Roma tiyatrolarında ve odeonlarında kullanılan fakat Türkiye'de benzeri bulunmayan bir altyapı sistemine sahiptir (Bieber, 1961, s. 200). Tiyatro altyapısı, yedi adet yamuk tonozun devamında, üst üste yükseltilmiş 20 adet beşik tonoz yardımıyla taşınmaktadır. Tonozlar, kemerli geçitler, vomitoriumlar ve merdiven kuleleri yardımıyla seyircilerin oturma sıralarına ulaşması için kullanışlı bir sirkülasyon ağı tasarlanmıştır. İznik Tiyatrosu'nda caveayı çepeçevre saran analemma duvarı, diğer bütün Roma Dönemi tiyatrolarından farklılık gösterir. Hem Helenistik hem de Roma Dönemi tiyatro mimarisi özelliklerini barındıran hibrit bir plana sahiptir. Benzer şekilde, orkestra bölümü diğer Roma tiyatrolarının aksine yarım daireden biraz fazla, yani at nalı planlıdır. Bu durum Anadolu kültürünün Roma Dönemi'nde dahi Helenistik kökenlerine bağlı kaldığının bir kanıtıdır.

Şekil 1

İznik Roma Tiyatrosu Planı / *Plan of İznik Roman Theatre*

Şekil 2

İznik Roma Tiyatrosu Kesiti / *Section of İznik Roman Theatre*

Caveanın kuzeyinde kalan ve 54x13 m boyutlarındaki sahne binasının tümü açığa çıkarılmıştır. Elde yeterli mimari buluntu olmamasına rağmen İznik Tiyatrosu sahne binasının iki katlı olduğu ve önünde geniş bir pulpitum olduğu düşünülmektedir (Şek. 2). Sahne binasını oluşturan dört ana mekânın çevresinde servis amaçlı kullanılan daha küçük boyutlu sekiz oda daha bulunmaktadır. Scaenae frons cephesinde dört adet aedica nişi yanlarındaki sütunlarla birlikte, simetrik olarak yerleştirilmiştir. Ele geçen parçalardan gladyatör oyunlarında kullanılan savaş araç ve gereçlerinin, kabartma olarak podyum frizine işlendiği anlaşılmaktadır. Korinth düzeninde sütunlara sahip scaenae frons cephesi, arada Medusa başlarının olduğu konsollu bir friz ile kuşatılmıştır (Yalman 1993, s. 186). Son yıllarda yapılan kazı çalışmalarında, sahne binasının gerisinde, muhtemelen porticus post scaenuma ait bazı temel kalıntılarına rastlanmıştır. Yapının mimari blok bakımından en yoğun kısmı, Plinius'un mektuplarında da geçen sütunlu galerilerdir. Sahne binasından bağımsız bir şekilde doğu ve batı yönde yer alan sütunlu galeriler, bazı önemli Roma tiyatrolarında rastlanan bir mimari gelenektir. Ortalama 11x11 m boyutlarında kare planlı ve iki katlı yapı, her katta 12 Korinth sütunu tarafından taşınmaktadır. Bu bölümün bazı önemli tiyatrolarda görülen *basilicae theatrum* olması ihtimal dâhilindedir (Ekin-Meriç ve ark. 2017, s. 290).

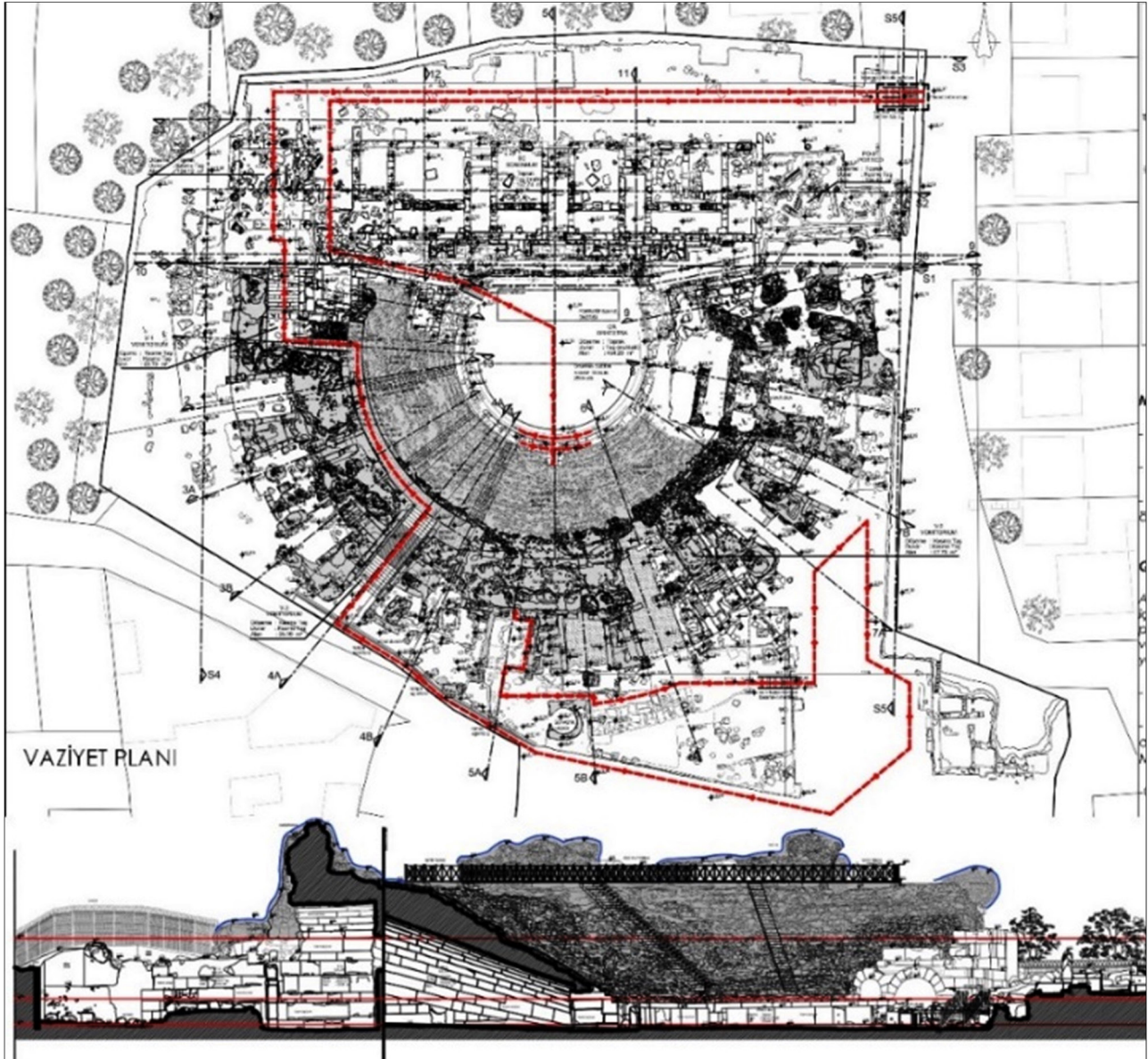
Bizans Dönemi'nde tiyatronun özgün işlevi sona ermiş olmasına rağmen farklı amaçlarla kullanımı devam etmiştir. Yapının dini bir yapı olarak kullanıldığı; orkestra duvarlarındaki haç figürleri ve MS 6. yüzyıla ait Meryem-İsa freskinden anlaşılmaktadır. Diazoma ve alt cavea üzerindeki en önemli yapı eklentisi ise; MS 13. yüzyıla ait, nartekslî ve üç nefli bir kilise kalıntısıdır. Osmanlı Dönemi'nde metruk hale gelen yapının içine seramik fırınları yapılmış ve uzun yıllar üretime devam edilmiştir. Seyyahlar tarafından sürekli ziyaret edilen tiyatro ile ilgili ilk bilimsel nitelikli çalışma, A. M. Schneider (1938, s. 35) tarafından yapılmıştır.

Restorasyon ve Koruma Projeleri

İznik Roma Tiyatrosu Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Projesi 2018 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından ihale edilmiştir. İznik Müze Müdürlüğü ve Kazı Başkanlığı tarafından da desteklenen proje, 2019 yılında Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 15.01.2020 tarih ve 9337 sayılı kararı ile onaylanmış ve 2022-2024 yılları arasında uygulanmıştır (Şek. 3). Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon Projeleri, Kuleli Mimarlık Ltd. Şti. adına Prof. Dr. Ayşe Esin Kuleli tarafından Prof. Dr. Aygün Ekin Meriç, Prof. Dr. Ali Kazım Öz, Prof. Dr. Nezihat Köşklük Kaya ve Doç. Dr. Zeynep Aktüre'nin bilimsel danışmanlığında hazırlanmıştır (Kuleli, 2025).

Şekil 3

İznik Roma Tiyatrosu Restorasyon Projesi (Kazı Başkanlığı izniyle) / Restoration Project of İznik Roman Theatre (With permission from Excavation Directorate)

Projenin ilk aşaması olan rölöve projesinde, yapının arkeolojik ve mimari özelliklerinin belgelenmesinin yanı sıra yapı üzerindeki bozulmalar ve tahribatlar beş ana başlık altında tespit edilmiştir. Bunlar; yapısal bozulmalar, malzeme hasarları, uyumsuz müdahaleler, yıkılan yerler ve biyolojik zararlılar olmak üzere gruplara ayrılmıştır. Mimari belgeleme aşamasında ileri teknoloji uygulamalarından biri olan yersel lazer tarama işlemi; objelerin doğrudan, hassas ve otomatik olarak üç boyutlu koordinatlarının elde edilmesi amacıyla kullanılmıştır (Cömert ve ark. 2012, s. 3). Kalıntıların belgelenmesinde ve rölöve çizimlerinin yapılmasında yersel lazer tarama sistemlerinin yanında yersel fotogrametri yöntemi de kullanılmıştır (Duran ve ark. 2017, s. 21). Sayısal fotogrametrik yöntem için dronla çekilen fotoğrafların, yersel lazer tarama cihazıyla toplanmış nokta bulutuyla dengelenmesi yapılmıştır. Sonuç ürün olarak, yüksek çözünürlükteki çizim altlığı ortofotolar oluşturulmuş ve alanın plan rölövesi çıkarılmıştır (Kuleli, 2025, s.55).

Yapısal bozulmaların belirlenmesi için strüktürel ve kılcal çatlaklar, yatay ve düşey ayrılmalar, yerden ve üstten gelen rutubete ilişkin tespitler yapılmıştır. Malzeme hasarları ise taş, tuğla, metal malzemeler ile sıva ve duvar resimleri üzerindeki yüzeysel kayıplar, ayrılmalar, lekelenme, tuzlanma ve korozyon gibi hasarlar şeklinde sınıflandırılmıştır. Ayrıca koruma işlevi göstermeyen onarımlar, grafiti, boya ve nitelsiz eklentiler gibi işlemler uyumsuz müdahaleler kapsamında değerlendirilmiştir. Yapının büyük bir bölümü, özellikle caveanın batısında yer alan kiliseye ve üst caveaya ait, özgün yerinden kopmuş büyük boyutlu duvar parçaları yıkılan yer olarak gösterilmiştir. Biyolojik zarar kapsamında, genellikle yosunlaşma ve ot gelişimi gibi bitkisel tahribata yönelik tespitler yapılmıştır (Kuleli, 2025, s.56).

Tarihi yapıların zaman içerisinde çevre şartlarından etkilenmesinden dolayı, bu tür yapılarda oluşan yıpranmalar ve bozulmalar, restorasyon uygulamaları ile giderilmektedir (Karakaş ve ark. 2015, s. 1042). Taşın ya da yapının diğer taşıyıcı malzemelerinin korunması da bu durumda önem kazanmaktadır. Taş koruma işlemleri teşhis, temizleme, sağlamlaştırma, kopan parçaların eklenmesi, su iticilerin ve yüzey koruyucuların kullanılması ile gerçekleşen kozmetik ve plastik onarımlardan oluşmaktadır (Ersen, 2013, s. 3). Öncelikle tiyatro altyapısını güçlendirmek ve tonozlara destek olmak amacıyla, TT (Trapezoidal Tono) 1, 2, 3, 4 ve 7'de taban yerleri açılmış ve çelik ayaklar yerleştirilmiştir. Statik sağlamlaştırma işlemlerinden sonra diğer restorasyon işlemlerine geçilmiştir.

Söz konusu yapıların korunması amacıyla özgün malzeme karakteristiklerinin analizi ve uygun onarım tekniklerinin belirlenmesinde göz önüne alınacak kriterler, koruma uygulamalarında ön koşul olarak kabul edilmektedir (Sayın ve ark. 2017, s. 513). Korumanın en önemli adımlarından biri teşhis sonrasında yapılacak olan temizlik çalışmasıdır. Antik döneme tanıklık eden, vandalizm sonucu ya da doğal etkenler nedeniyle zarar gören taşların ya da yapıların temizliği belirli yöntemlerle yapılmaktadır. Tamamen zararsız ve sonuç veren temizlik yöntemi yoktur. Bu nedenle teşhis sonucu yapıya ya da taşın en az zarar verecek mekanik temizlik yöntemi olarak mikro kumlama ve su püskürtme tercih edilmiştir (Stambolov 1976, s. 35). Mekanik temizlik ile başlayan çalışmalarda bisturi ve saf su yardımı ile duvarlardaki boyalar temizlenmeye çalışılmış ve söz konusu süreçte boyanın durumu, cinsi ve miktarı gibi özellikler incelenerek, daha sonraki aşamalarda kullanılacak olan müdahale yöntemleri belirlenmiştir (Şek. 4).

Şekil 4

Cavea Temizlik Çalışmaları (Kazı Başkanlığı izniyle) / *Cleaning Works in Cavea (With permission from Excavation Directorate)*

İznik Roma Tiyatrosu Restorasyon Projesi'nde (Kuleli, 2017), nitelikleri ve kapsamı malzeme analizlerinin yapılmasından sonra netleştirilen koruma müdahaleleri uygulanmıştır. Restorasyon projesinde cavea ile ilgili bazı sağlamlaştırma işlemleri, alt cavea bölümünde bulunan oturma birimleri ve diazomaya bağlanan merdivenlerin bir kısmının yapılması kararlaştırılmıştır. Cavea oturma birimlerinin alt kısımlarında, koruma projesine uygun olarak, yerinde yapılacak araştırmalarla da uygulama sırasında netleştirilecek blokaj altyapıda sağlamlaştırma ve capping (dondurma) uygulaması yapılmıştır (Şek. 5). Cavea üzerindeki merdivenlerin yapının özgün durumuna referans vermesi amacıyla, bazı kısımlar imitasyon taş kaplama ile tamamlanmıştır.

Caveanın yıkılan moloz taş malzemeli altyapı bölümlerinde capping ve sağlamlaştırma işlemleri uygulanmıştır. Kitlesel kayıplar ve kopmalara yönelik olarak tercih edilen bu yöntemler, bitki oluşumunun ve toprak birikintilerinin temizlenmesinden sonra gerçekleşmiştir. Ayrıca, tiyatronun katmanlaşarak ayrılan taş yüzeylerinde, malzemeye zarar vermeyecek nitelikte, konservatörler tarafından önerilen yöntemler (akrilik emülsiyon enjeksiyonu vb.) kullanılarak ayrılmaların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Yıkılan ve kazılması gereken yerlere yönelik müdahaleler bağlamında, kazılar sırasında açığa çıkan yerinden ayrılmış mimari blokların envanteri tamamlanarak, bazıları yerinde korunmuş, diğerleri ise taş sergisine taşınmıştır. Ayrıca özgün döşemeye ve kültür katmanlarına zarar vermeyecek şekilde yüzeydeki dolgu toprağı ve moloz atıkları da temizlenmiştir.

Yapıyı mevcut haliyle korumak amacıyla, özellikle cavea bloklarında derz açma işlemi gerçekleştirilmiş ve basamak formlarının görselliği gün yüzüne çıkarılarak korunmuştur (Şek. 6). Statik sorunları olan ve erişilmesi güç alanlarda iskele kurularak, emülsiyon enjeksiyonu ile doldurma işlemi gerçekleştirilmiştir. Bu işlem tiyatronun açığa çıkan bütün blokaj dolgularında uygulanmış ve dışarı akan enjeksiyonların tamamı temizlenmiştir. Tonozlardaki blokaj dolgu dışında, kesme taş bloklarla yapılan alanlarda da su sızıntısını kesmek amacıyla derz doldurma işlemi gerçekleştirilmiştir. Kazı ve restorasyon çalışmalarının güvenle devam edebilmesi amacıyla, yapının üzerindeki özgün yerinden kopmuş ve âtil durumda bekleyen moloz taş blokajlar kaldırılmıştır. Ayrıca, Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na sunulan rapor doğrultusunda gerekli izinler alınarak, zemini zayıflayan Kilise duvarının altına istinat duvarı örülmüştür.

İznik Roma Tiyatrosu'nun özgün işlevine uygun bir şekilde yeniden kullanılması ve ziyaretçi yönetimi amacıyla, merdiven ve rampalardan oluşan gezi güzergâhı ve seyir terasları oluşturulmuştur. Bunlar raporda belirtildiği yöntemle ahşap konstrüksiyonlu, sökülebilir nitelikte ve orijinal zemine hiçbir müdahale gerektirmeyecek şekilde inşa edilmiştir. Gezi güzergâhlarına sadece Roma Dönemi yapısı değil, Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait eklentiler ve seramik fırınları da dâhil edilerek, sadece yapının değil İznik kentinin de çok katmanlı niteliği vurgulanmıştır (Kuleli, 2017). Yapının sergi, toplantı ve gösteri gibi faaliyetlerde kullanılması durumunda, caveanın yoğun yük almasının yapıyı strüktürel olarak zorlama ihtimali olduğundan, etkinliklerin orkestra alanına yerleştirilecek geçici platformlarla düzenlenmesi önerilmiştir. Aydınlatma işleri için galerilerde, orkestra bölümünde ve sahne binasının ön tarafından enerji alınacak bölgeye kadar elektrik alt yapısı kurulmuştur. 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı sınırları dışında, tiyatro yakınında tahsis edilen bir alanda, ziyaretçilerin ihtiyaçlarına yönelik kafeterya ve hediyelik eşya satış mağazası gibi birimlerin yer alması kararlaştırılmıştır.

Şekil 5

Cavea Dondurma ve Sağlamlaştırma Çalışmaları (Kazı Başkanlığı izniyle) / *Capping and Consolidation in Cavea (With permission from Excavation Directorate)*

Şekil 6

Tonozlarda Derz Sağlamlaştırma İşlemleri (Kazı Başkanlığı izniyle) / *Joint Consolidation in Vaults (With permission from Excavation Directorate)*

Taşınmaz kültür varlığı olarak nitelendirilen mimari kalıntıların yerinde korunması için en uygun koruma yöntemleri arasında koruma çatıları yer almaktadır. Fakat çatılar, eserlerin dış etmenlerden korunması amacıyla yapılmasının yanı sıra kalıntıların kültürel değerini ortaya çıkaran, ziyaretçiler için anlaşılabilir bir mekân anlayışını sağlayan ve kültürel değerini koruyan bir planlama anlayışına sahip olmalıdır (Tanaç Zeren & Uyar 2010, s. 56). Üst örtünün planlanmasında arazi koşulları, eserin durumu, iklim gibi özellikler dikkate alınarak yapılmalıdır (Büyüköztürk & Oral, 2020, s. 680). İznik Roma Tiyatrosu Restorasyon Projesi kapsamında, tiyatronun farklı bir kültür katmanının yaşıyan kanıtları olan Bizans freskleri ve Osmanlı seramik fırınları üzerine geçici koruma çatıları yapılmıştır. Hristiyanlığın ilk kabul edildiği yerlerden biri olan İznik'te, tiyatro yapısının da dini amaçla kullanılmış olması fresklerin önemini ortaya koymaktadır. Orkestra duvarlarında yer alan boya ve freskler koruma altına alınarak geçici koruma çatısı yapılmış, üzerinde temizlik ve konservasyon işlemleri uygulanmıştır (Şek. 7, 8).

Şekil 7

Fresk Konservasyonu (Kazı Başkanlığı izniyle) / *Conservation of Frescoes (With permission from Excavation Directorate)*

Şekil 8

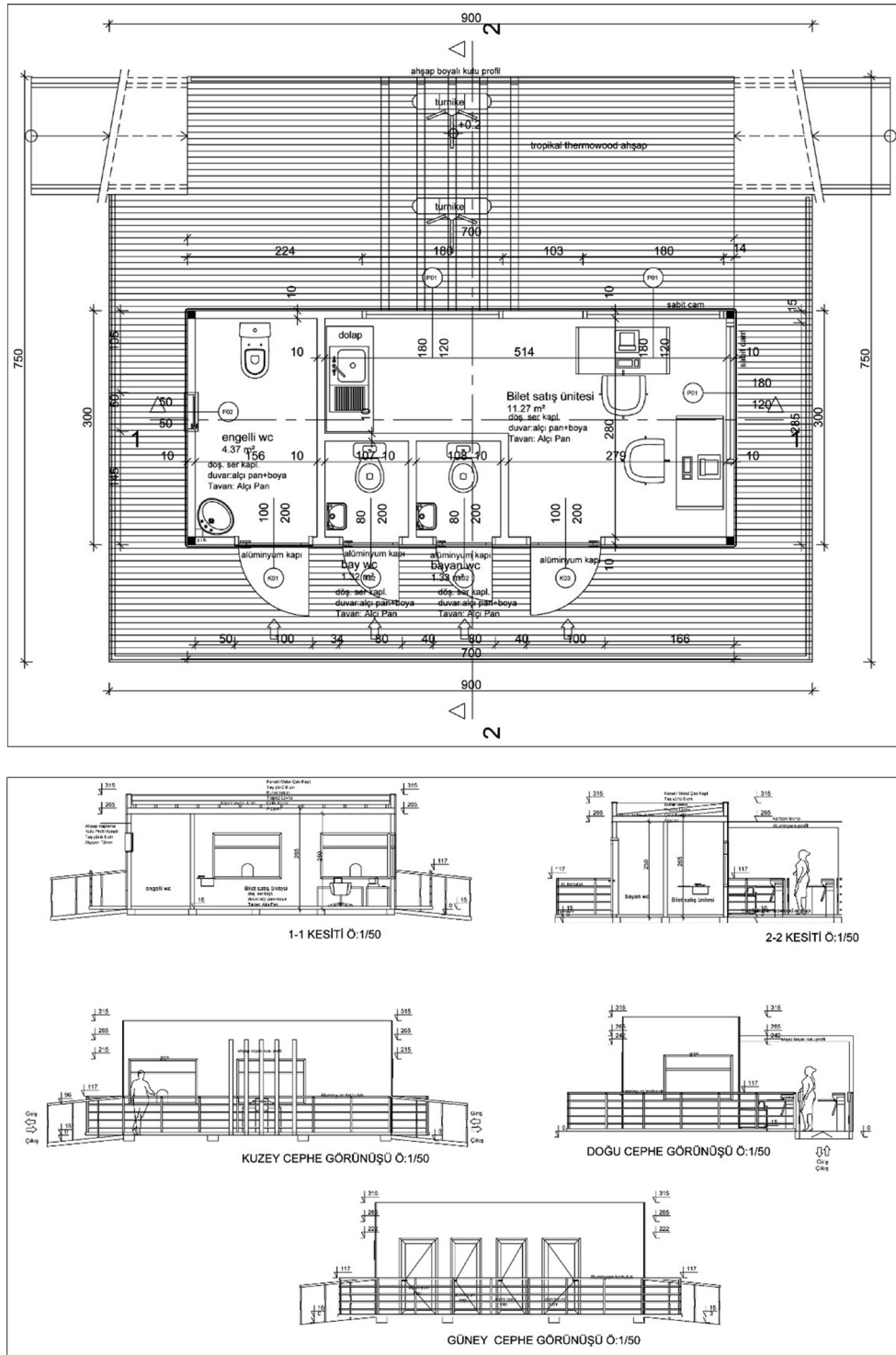
Geçici Koruma Çatıları (Kazı Başkanlığı izniyle) / *Temporary Protection Shelters (With permission from Excavation Directorate)*

Tiyatro alanının ören yeri olarak tescillenmesi amacıyla hazırlanan Bilet Satış ve Karşılama Ünitesi Projesi, Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun, 28.05.2024 tarih ve 13398 sayılı kararı ile onaylanmıştır. Önerilen yapı, temel kazısı gerektirmeyen, beton ayaklar üzerine yerleştirilmiş, hafif çelik malzemeden sökülüp-takılabilir nitelikte bir yaşam ünitesi formundadır. Etrafındaki ahşap platform ve giriş turnikeleriyle birlikte 7,50x9,00 metrelik bir alanı kaplamaktadır. Bulunduğu konum, tiyatro yapısının dışında, taş sergisi olarak değerlendirilen ve gelecek yıllarda kazı yapılması düşünülmeyen bir alanda yer almaktadır. Giriş ünitesi, bilet satış, güvenlik ve ıslak mekânlardan oluşmakta hem boyutları hem hafif strüktürel yapısı hem de tiyatro ile ilişkisi bakımından arkeolojik alanlarda uygulanabilecek sürdürülebilir bir yaklaşımı yansıtmaktadır (Şek. 9).

Şekil 9

Ziyaretçi Karşılama Ünitesi Öneri Proje (Kazı Başkanlığı izniyle) / *Proposal Project of Visitor Unit*
(With permission from Excavation Directorate)

Özetle, yapı geneli için müdahaleleri koruma, sağlamlaştırma ve sunum amaçlı tamamlamayla sınırlı tutup, tiyatroyu belirli bir yürüme yolu üzerinden gezilebilecek şekilde anıtlştırma ve müzeleştirme uygulaması gerçekleştirilmiştir. Sit alanına ek yapı yapmak yerine, orkestranın geçici olarak, sadece etkinlik günlerinde hem oturma alanı hem de sahne olarak kullanılması genel koruma yaklaşımına uygundur. UNESCO Dünya Mirası adayı olan İznik kentinin çok katmanlı özelliğinin vurgulanması ve aynı zamanda çağdaş gösteriler için kullanma önerisiyle bütüncül bir alan yönetimi modeli tasarlanmıştır.¹ Güvenlik önlemleri alındıktan sonra, İznik Roma Tiyatrosu Restorasyon ve Çevre Düzenleme Projesi tamamlanmış, 2024 yılında kültürel etkinlik amaçlı kullanıma ve ziyarete açılmıştır.

Şekil 10

Restorasyon Projesi Sonrası (Kazı Başkanlığı izniyle) / After the Restoration Project (With permission from Excavation Directorate)

Sonuç

Son yıllarda yapılan kazılar ve koruma uygulamaları sayesinde, İznik Roma Tiyatrosu'nun Türkiye arkeolojisindeki özgünlüğünü ve konumunu güçlendirecek nitelikler kazandırılmıştır. Ülkemizdeki antik tiyatrolar arasında, doğal eğimli bir araziye kullanmadan, sadece tonozlar yardımıyla yükseltilmiş olması ender rastlanan bir özelliktir. Aynı zamanda Roma Dönemi'ne tarihlenen tiyatrolar arasında inşaat süreciyle ilgili en kesin bilgilere sahip olunan tiyatrodur. Ayrıca mimari kurgu bakımından Helenistik ve Roma tiyatrolarına ait geleneksel niteliklerin ustaca birleştirildiği bir model olarak öne çıkmaktadır. Genel olarak, hem tarihsel bulguları ve arkeolojik değeri, hem de özgün tasarımı ve yapısal özellikleri nedeniyle korunması ve geleceğe aktarılması gereken ünik bir eserdir.

Özgün kullanımı MS 2. ve 3. yüzyıllarda olan tiyatronun, kazılar sırasında ele geçen buluntuları çok daha geniş bir kronolojiye sahiptir. Roma Dönemi'ne tarihlenen yapının temellerinde ve tadilat yapılan bölümlerinde, Helenistik Dönem'e ait seramikler azımsanmayacak orandadır. Bunun dışında sonraki dönemlerde farklı amaçlarla kullanılmaya

¹ Proje kurgusu, ICOMOS 1931 Restorasyon Tüzüğü'nün (Carta del Restauro) 1., 4., 5. ve 9. maddelerindeki ilkeler doğrultusunda belirlenmiştir (Öz & Güner, 2007, 264-265).

devam edilmiştir. Geç Roma – Erken Bizans Dönemi’nde tiyatro yapısına ilave edilen duvarlar, kapatılan girişler gibi fiziki müdahaleler ve dini motifler farklı kullanım evrelerini gösteren kanıtlardır. Geç Bizans Dönemi’nde mezarlık ve kilise olarak kullanılan tiyatro alanı, Osmanlı Dönemi’nde yoğun seramik üretiminin gerçekleştiği bir bölge haline gelmiştir. Arkeolojik ve mimari veriler sayesinde, tiyatro ve çevresinin yüzyıllar boyunca kesintisiz olarak kullanıldığı ve çok katmanlı kültürel niteliğe sahip olduğu belirlenmiştir.

İznik tarihi açısından bu denli önemli bir yapının restorasyonu için hazırlanan proje 2024 yılında tamamlanmış ve amacına uygun kültürel turizm etkinliklerine açılmıştır (Şek. 10). Restorasyon projesinde temel yaklaşım, tiyatronun tüm tarihi katmanlarıyla birlikte mevcut halinin korunması ve uluslararası mevzuata uygun sınırlı müdahalelerinin uygulanması şeklinde kurgulanmıştır. Bu amaçla, genel koruma yaklaşımına uygun olarak, sit alanına yeni bir yapı inşa etmek yerine, orkestranın geçici olarak, sadece etkinlik günlerinde hem oturma alanı hem de sahne gibi kullanılmasına karar verilmiştir. Geçen süre içinde, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Bursa Büyükşehir Belediyesi’nin destekleri sayesinde, tiyatronun anıtsal özelliğini vurgulayacak önemli etkinlikler ve gösteriler düzenlenmiştir. Böylece, İznik kentinin UNESCO Dünya Mirası adaylığını desteklemek üzere, tiyatronun çok katmanlı bir yapı olarak korunması ve temel amacına uygun şekilde kullanılmasını sağlayan bütünlük bir alan yönetimi modeli oluşturulmuştur.

Extended Abstract

CONSERVATION AND RESTORATION PROJECTS IN THE ROMAN THEATRE OF NICAEA

The ancient city of İznik (formerly Nicaea) is located on the shores of the lake known as Askania Limme (Lake İznik) within the borders of Bithynia. The most important reason why the region where the city is located was chosen as a settlement site from ancient times onwards was its strategic position, allowing it to be defended against any potential threats to the region. The city, referred to by different names such as Helikore in some sources, was first named Antigoneia and then Nikaia, in reference to Alexander the Great's commanders. Although the theatre, the most important monument from the ancient city that has survived to the present day, was originally used in the 2nd and 3rd centuries AD, the findings uncovered during excavations cover a much broader chronology. A considerable amount of the Hellenistic Period ceramics were found in the foundations of the structure, which dates back to the Roman Period. In the periods following its original use, it is evident that the structure continued to be used for different purposes. Physical interventions such as walls added to the theatre structure, closed entrances, etc., and religious motifs in the Late Roman-Early Byzantine Period are evidence of different phases of use. The theatre place, used as a cemetery and church in the Late Byzantine Period and became an area with ceramic kilns and workshops where intensive tile production took place during the Ottoman Period. Archaeological and architectural data reveal that the theatre and its surroundings were used continuously over the centuries and possess multi-layered cultural characteristics (Ekin-Meriç et. al., 2017, p. 290).

Thanks to recent excavations and conservation efforts, the Roman Theatre of Nicaea has gained qualities that reinforce its uniqueness and position in Turkish archaeology. Among the ancient theatres in Anatolia, it is unique in that it was elevated using only vaults, without utilizing naturally sloping terrain (Öz, 2019, p. 45). It is also the theatre with the most definitive information regarding its construction process, mentioned in both inscriptions and ancient sources. Furthermore, in terms of architectural design, it stands out as a hybrid model that masterfully combines the traditional characteristics of Hellenistic and Roman theatres. Overall, the Nicaea Theatre is a unique work that must be preserved and passed on to future generations due to its historical findings, archaeological value, original design, and structural features.

In areas completely covered by the traditional architectural pattern of the settlement at İznik, excavation work that began in 1980 (Yalman, 1981, p. 34) continued until 2023, uncovering all sections of the theatre. During this period, all information about the architectural features of the structure was obtained, and exploratory excavations, documentation, and analysis work were carried out to form the basis of the restoration project. The fundamental approach in the Restoration Project of Nicaea Roman Theatre has been to select and implement interventions aimed at preserving the theatre in its current state throughout all periods. Completions and additions have been avoided as much as possible. In this context, statements such as Article 11 of the Venice Charter on restoration, which states that "The valid contributions of different periods to the monument should be respected; for the purpose of restoration is not stylistic unity..." and Article 15 on excavations, which states that "All reconstruction operations should be abandoned a priori..." have been important in the implementation. In addition to opening the theatre to visitors as an archaeological site, it was also important that it serve as a venue for small-scale music recitals and theatre performances in accordance with its original function. Accordingly, it was planned to create visitor routes in the cavea in such a way as to restrict visitor circulation and to gather visitors only in the orchestra for music recitals and theatre performances.

The restoration project for this important historical structure in İznik, was completed in 2024 and opened for cultural tourism activities. The fundamental approach of the restoration project was designed to preserve the theatre in its current state, along with all its historical layers, while implementing limited interventions in accordance with international regulations. In line with this conservation approach, it was decided not to construct a new building on the site, but rather to use the orchestra pit as a temporary seating area and stage only on event days. Thanks to the support of the Ministry of Culture and Tourism and the Bursa Metropolitan Municipality, important events and performance that highlight the theatre's monumental character of have been organized over time. An integrated site management model has therefore been established to support İznik's candidacy for UNESCO World Heritage status, ensuring the preservation of the theatre as a multi-layered structure and its use in accordance with its fundamental purpose.

Kaynakça

- Bieber, M. (1961). *The history of the Greek and Roman theater*. Princeton University Press,
- Büyüköztürk, E. & Oral, M. (2020). Arkeolojik alanlarda üst örtü tasarım kriterleri. *Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(51), 679-691.
- Çömert, R., Avdan, U., Tün, M. & Ersoy, M. (2012). Mimari belgelerde lazer tarama yönteminin uygulanması (Seyitgazi askerlik şubesi örneği). *Harita Teknolojileri Elektronik Dergisi*, 4, 1, 1-18.
- Duran, Z., Atik, M. E. & Çelik, M. F. (2017). Yersel fotogrametrik yöntem ile yersel lazer taramanın karşılaştırılması ve doğruluk analizi. *Harita Dergisi*, 158, 20-25.
- Ekin-Meriç, A., Öz, A. K., Köşklük-Kaya, N., Kaya, F. H. & Kardoruk, N. (2017). *İznik Roma Tiyatrosu 2016 yılı kazı ve restorasyon çalışmaları*. 39. Kazı Sonuçları Toplantısı, II, 285-300. Bursa.
- Ersen, A. (2013). Taş korumada son 20 yıldaki gelişmeler ve yenilikler. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, 10, 3-19.
- Karakaş, A. S., Bozkurt, T. S., Sayın, B., Akçay, C. & Yıldızlar, B. (2015). *Tarihi yapılarda restorasyon uygulamaları: Bir durum çalışması*. 3rd International Symposium on Innovative Technologies in Engineering and Science, Valencia, A16, 1042-1051.
- Karginer, Ş. & Keresteci, K. (1963). *İznik – Nicaea*. Özyurt Basımevi.
- Kuleli, A. E. (2017). *İznik Roma Tiyatrosu Rölöve ve Raporu - İznik Roma Tiyatrosu Restitüsyon Projesi ve Raporu - İznik Roma Tiyatrosu Restorasyon Projesi ve Raporu*. Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi.
- Kuleli, A. E. (2025). Kültürel mirasın belgeleme çalışmalarında yersel lazer tarayıcı kullanımı: İznik Roma tiyatrosu örneği. *XIX. Mimarlıkta Sayısal Tasarım Ulusal Sempozyumu*, 48-58. Antalya.
- Öz, A. K. (2019). Son kazılar bağlamında İznik Roma Tiyatrosu'nun mimari özellikleri. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 161, 44-55.
- Öz, A. K. & Güner S. (2007). *Uluslararası kültürel miras mevzuatı*. Kültürel Mirasın Dostları Derneği (KÜMİD) Yayınları.
- Pliny (1915). *Letters* (W. Melmoth Trans.), Vol. II. Harvard University Press,
- Pococke, R. (1745). *A description of the east and some other countries, Vol. II, Part II, Observations on the island of the Archipelago, Asia Minor, Thrace, Greece and some other parts of Europe*. W. Bowyer.
- Sayın, B., Şolt, A., Akçay, C., Yıldızlar, B. & Bozkurt, T. S., (2017). *Tarihi Anıtsal Bir Yapıda Koruma Önerileri*. Uluslararası Katılımlı 6. Tarihi Yapıların Korunması ve Güçlendirilmesi Sempozyumu, 1-9. Trabzon.
- Schneider, A. M. & Karnapp, W. (1938). *Die stadtmauer von İznik (Nicaea)*. İstanbuler Forschungen, 9, Berlin.
- Sear, F. (2006). *Roman theatres an architectural study*. Oxford University Press.
- Stambolov, T. & van Asperen de Boer J. R. J. (1976). *The deterioration and conservation of porous building materials in monuments*. International Centre for the Study of the Preservation and the Restoration of Cultural Property.
- Strabon (2000). *Antik anadolu coğrafyası (Geographika:XII-XIII-XIV)*, (A. Pekman Çev.). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Şahin, S. & Merkelbach, R. (1985). *Katalog der antiken inschriften des museums von İznik (Nikaia)*, II, 3. Habelt.
- Tanaç-Zeren, M. & Uyar, O. (2010). Arkeolojik alanlarda koruma çatıları ve gezi platformlarının düzenlenmesi kriterleri. *DEÜ Mühendislik Fakültesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 12(2), 55-64.
- Texier, C. (2002). *Küçük Asya (Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi)* (Ali Suat, Çev.). Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Yalman, B. (1981). *İznik tiyatro kazısı 1980*. 3. Kazı Sonuçları Toplantısı, 31-34. Ankara.
- Yalman, B. (1989). *İznik Roma Tiyatrosu kazısı 1987*. 10. Kazı Sonuçları Toplantısı, II, 339-382. Ankara.
- Yalman, B. (1993). *İznik tiyatro kazısı 1991*. 14. Kazı Sonuçları Toplantısı, II, 181-204. Ankara.
- Yalman, B. (2007). *2005 yılı tiyatro kazısı*. 28. Kazı Sonuçları Toplantısı, II, 387-404. Ankara.

